

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET POLİTİKALARINA AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARININ YANSIMALARI

Fatma BOLAT, bolatfatma0@gmail.com

Doç. Dr. Abdülkadir DEVELİ, a.kadirdeveli@yahoo.com

ÖZ

Türkiye'nin Avrupa Birliği serüveni 1959 yılında ortaklık başvurusu yapmasıyla başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumu sağlamak adına ekonomik, siyasi ve sosyal politikalar alanında düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemeler Avrupa Birliği tarafından İlerleme Raporlarında değerlendirilmiştir.

Bütün toplumların ortak sorunu haline gelen toplumsal cinsiyet eşitliği raporun önemli konularından olmuştur. Bu kapsamda Avrupa Birliği eşitliği sağlamak adına belirli çözüm önerileri üretmiş, aday ülkelerin uyması için çeşitli rapor ve anlaşmalar hazırlamıştır. Türkiye'de Avrupa Birliği sürecinin başlamasıyla birlikte, oluşturulan bu şartları kendi mevzuatında ve uygulamasında hayata geçirmek için düzenlemeler yapmıştır.

Bu çalışmada sürecin getirdiği değişimle birlikte, Türkiye'nin ilerleme raporları çerçevesinde kadın erkek eşitliğini sağlamak adına gerçekleştirdiği düzenlemelerin uygulama ve kurumsal açıdan ne kadar yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İlerleme Raporu, Kadın, Toplumsal Cinsiyet.

REFLECTIONS OF EUROPEAN UNION PROGRESS REPORTS ON GENDER POLICIES IN TURKEY

ABSTRACT

Turkey's European Union Policy started with the country's partnership agreement application in 1959. Under this application, Turkey, in order to adapt the European Union legislation, made regulations in the areas of economics, politics and social policies. These regulations were evaluated by European Union in the Regular Reports.

Gender equality, as the common issue for all societies had been one of the most important subjects of the report. Within this context, the European Community, in order to provide equality, produced certain solution proposals, drafted various reports and agreements for applicants to comply with. In Turkey, following the conditions

constituted after the initiation of the European Union process, regulations were made to adopt these conditions in their legislations and implementation.

In the study, the evaluations showed how sufficient the regulations made within the frame of Turkey's regular reports in order to ensure gender equality in terms of implementation and institutional means were.

Key Words: European Union, Regular Report, Woman, Gender.

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde ekonomik, kültürel ve siyasi alanda yaşanan değişme ve gelişmeler ülkelerin kendi çıkarlarını koruyabilmeleri için birlik oluşturmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda birçok birleşmeler olmuş ancak istenilen düzeyde yürütülememiştir. Bunlar arasında kuruluş amacına en iyi şekilde ulaşabilen Avrupa Birliği olmuştur. En başta ekonomik temeller üzerine kurulan birlik daha sonra siyaset, güvenlik ve sosyal politika alanlarında da bütünleşme yoluna gitmiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri, II. Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkelerinin yeni işbirliği modelleri geliştirmesinin hemen sonrasına rastlamıştır. Tarihi süreç ilk olarak Türkiye'nin 1959 yılının Temmuz ayının son günü Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusu yapması ile başlamıştır. 1963 yılında imzalanan, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar sürecek olan ortaklık süreci resmen başlamıştır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından imzalanan Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin hukuki temelini oluşturmuştur.

"13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve "Geçiş Dönemi"ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür" (Web 1).

Daha sonra Ankara Anlaşması ve Katma Protokole bağlı olarak, 1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde Gümrük Birliği Anlaşması'nın akabinde başlayan yeni dönem 4 Kasım 1998 tarihinde Cardiff Zirvesi'nde ilk kez İlerleme Raporu hazırlanmasıyla daha ileri bir boyuta

taşınmıştır. 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Türkiye'nin aday üyeliği resmen onaylanmıştır.

“Helsinki Zirvesi'nde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmasına karar verilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan önceliklerin hayata geçirilmesine yönelik program ve takvimimizi içeren Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Hükümetimiz tarafından onaylanarak Avrupa Komisyonuna 26 Mart 2001 tarihinde tevdi edilmiştir”(Web 2).

Hazırlanan bu belgelerde kadınların karşılaştığı sorunlar da dile getirilmiş, kadın erkek eşitliğini sağlamak için çalışmalar yürütülmesi ve reformlar yapılması konusunda Avrupa Birliği'ne taahhütler verilmiştir. Bunun tarihsel ve sosyolojik sebepleri olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Çünkü dünya nüfusuna bakıldığında yarısını kadınlar oluşturmuştur ve tarihsel süreç içinde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel sorunlardan en çok etkilenen kesim kadınlar olmuştur. Dünyanın birçok ülkesinde kadınlar erkeklere oranla daha az istihdam edilmiş, toplumsal yaşamda kendisine verilen ev işleri, çocuk bakımı gibi rolleri üstlenmiş, ekonomik ve toplumsal anlamda erkeklerin gerisinde kalmaya mahkûm edilmiştir. Kadınlar, toplumsal gelişmelerde, ileriye yönelik atılan her adımda önemli roller üstlenmiş fakat bu durum yok sayılmıştır. Bu gibi olumsuzluklar sadece kadınların durumunu değil yaşadıkları ülkenin sosyo-ekonomik durumunu da negatif biçimde etkilemiştir.

“Kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güvenliği ve toplumsal statüsü konusunda AB ile yapılan akitlerde taahhüt ettiği yükümlülükleri büyük ölçüde yerine getiren ve bu konuyla ilgili mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hale getirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, bu bağlamda birçok yasal ve kurumsal düzenlemeyi gerçekleştirmiştir. Ancak geleneksel ataerkil zihniyetin ve cinsiyete dayalı işbölümünün sürdüğü bu hükümetler döneminde, kadını “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rolüyle özdeşleştiren ve onu bağımsız bir birey olarak ele almayan anlayışın hâkim olmasından dolayı, AB'ye üyelik sürecinde yapılan düzenlemelerin gerekleri hayata [tam olarak] geçirilememiştir” (Özdemir ve Demirkanoğlu, 2014:105).

Kadına biçilen toplumsal cinsiyet rolleri tarım toplumlarıyla birlikte başlamış sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte bu roller ağırlaşmış ve derinleşmiştir. Kadın

bütün üretim faaliyetlerinde erkeğin yanında yer almış, ancak toplumsal cinsiyet rolleri ile birlikte erkeğin çalışma alanı kamusal alan olmuş, kadının çalışma alanı ise ev işleri ile sınırlı kalmıştır. Kadın, sosyal hayattan uzak tutulan ve üretim sürecine katılmayan ancak yine de toplumda kendisini kabul ettiren bir birey olmuştur. Kadının sahip olduğu bu durum hane pratiklerinin aksamadan yeniden üretilmesinin sağlandığı ve kadına görece bir iktidar alanı yarattığı için değerli kalmıştır. Kadınların ücretli işe girmeleri halinde dahi onların ev içindeki işlerle ilgili sorumlulukları devam etmiştir. Ev işlerinin karşılıksız bir emek olduğu ve bunun politik bir sorun olduğunun kabul edilmesinde kadınların önündeki en büyük engelin, söz konusu aktivitelerin kadınlar tarafından sevgi ilişkisi içinde yapılması gösterilmiştir. Kadınlar sadece istihdam alanında değil eğitim, sağlık gibi temel haklara ulaşma konusunda da sorunlarla karşılaşmıştır. Kadının insan hakları ülkelerin ortak sorunu haline gelmiş toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için dünya genelinde çalışmalar yürütülmüştür. Çalışmalar neticesinde her geçen yüzyılda kadının içinde bulunduğu konum olumlu bir gelişme göstermiştir fakat ataerkil zihniyet yapısı devam etmiştir.

Bu kapsamda, Avrupa Birliği müktesebatına uyum adına Türkiye için yayımladığı ilerleme raporları, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önem arz etmiştir. Bu sayede Türkiye, Avrupa Birliği mevzuatı ile kendi mevzuatını uyumlu hale getirebilmek için kadın politikaları geliştirmiş ve yürütmüştür. Türkiye tarafından kadın politikalarında kaydedilen gelişmeler ise ilerleme raporlarında Avrupa Birliği tarafından her yıl değerlendirilmiştir ve belirlenen eksikliklerin süreç içerisinde tamamlanması beklenmiştir.

Avrupa Birliği’nin yapmış olduğu düzenlemeler kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması konusunda dönüm noktası kabul edilecek hükümler içermiştir. Ancak çalışmada da göreceğimiz gibi mevzuatta eşitlik sağlansa da uygulamada eksiklikler devam etmiştir ve bu sorunlar ilerleme raporlarında da ifade edilmiş, Türkiye’nin Birlik olma yolunda karşısına çıkmıştır. Bu kapsamda makalede bütün bu değişme ve gelişmeler ilerleme raporları ekseninde örneklerle birlikte ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

2. Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde İlerleme Raporlarının Türkiye’de Kadın Politikaları Üzerindeki Etkileri

Avrupa Komisyonu 1998 senesinden itibaren, AB’ye aday olan ülkeler için

Kopenhag Kriterleri'nin ve hazırlık aşamasında kaydedilen ilerlemelerin değerlendirildiği bir rapor hazırlanmaktadır. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi konular incelenerek, her yıl ilerleme raporları ile birlikte değerlendirilmekte ve rapor aday ülkeler ile ilgili kararlarda Avrupa Konseyi'ne dayanak oluşturmaktadır (Aktaş, 2019: 405).

2016 senesine kadar 'İlerleme Raporu', daha sonra 'Ülke Raporu' olarak isimlendirilen bu rapor; Komisyonun görüş ve değerlendirmelerini yansıtan tek taraflı belge olmuştur (Web 3). Komisyon şu ana kadar 21 (2017 hariç) ilerleme raporu sunmuştur. Türkiye ilerleme raporlarına ilişkin görüş ve değerlendirmelerini Avrupa Komisyonuna yaptığı geribildirim veya basın açıklaması yoluyla paylaşmıştır (Yazıcı, 2016: 23).

2.1.1998- 2005 Arası İlerleme Raporları ve Etkileri

1998 senesinin Haziran ayında Cardiff'te gerçekleştirilen Avrupa Birliği Zirvesi'nde Konsey, Türkiye ile ilgili olarak ilerleme raporunun Ortaklık Anlaşması'nın 28. Maddesi ile Lüksemburg Zirvesi sonuç bildirgesine dayalı olacağını belirtmiştir. Türkiye ile ilgili ilerleme rapor, diğer aday olan devletlerin raporu ile beraber Aralık 1998 senesinde Avrupa Birliği Viyana Zirvesi'ne yönelik olarak hazırlanmıştır (Aktaş, 2019: 406).

Rapor da ekonomik koşullar, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi pek çok konu ele alınmış, Türkiye- AB ilişkileri ve üyelik yükümlülüklerine dair genel bir değerlendirme yapılmış, kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güvenliği ve toplumsal statüsü konusıyla ilgili eksiklikler vurgulanmıştır(Web 4).

Ataerkil toplumsal yapının tarih boyunca var olması, kadınları baskı altına alması ve cinsiyetinden dolayı erkeklerin yarattığı geleneksel yapıya bağımlı hale gelmesi bu değerlendirmede etkili olmuş, sorunların tamamını çözmek zor olsa bile kadın-erkek eşitsizliği konusunda toplumsal duyarlılığın artırılması amaçlanmıştır (Akyıldız, 2014: 9).

Kadınların statüsünü AB ülkeleri ile uyumlu hale getirmeye çalışan Türkiye, sene 1985'de Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalamış olmasına rağmen Medeni Kanun'da ayrımcı hükümler yer

almaya devam etmiştir (Börü, 2017: 53). Bu doğrultuda 1998 tarihinde Medeni Kanun'da düzenleme yapılmış ve değişiklikler hükümet tarafından kabul edilmiştir. Yapılan bu değişiklik hala var olan kadın-erkek arasındaki ayrımcılığın kaldırılmasına yönelik olmuş ancak kadına yönelik şiddet konusunda özel hükümlerin olmayışına vurgu yapılmıştır. Raporda kadınların erkeklere oranla okuma-yazma bilme ve çalışma hayatına katılım oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Söze konu rapor, Türkiye'de kadınların sosyo-ekonomik anlamda yalnız AB ülkeleri içinde değil benzer diğer ülkeler içinde de geride kaldığını somut olarak göstermiştir.

1999 yılında hazırlanan ilerleme raporunda ise 1998 tarihinde düzenlenen raporda atıf yapılan reformların gerçekleşip gerçekleşmediği değerlendirilmiştir. Rapor; Kopenhag AB Konseyi'nin sonuçları dikkate alınarak hazırlanmış olup Türkiye-AB ilişkileri anlatılmış, AB Konseyi tarafından belirtilen siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar perspektifinde Türkiye'nin durumu ele alınmıştır. Bu doğrultuda kadınların statüsüyle ilgili olarak bakıldığında, dönemin hükümeti tarafından CEDAW sözleşmesine Türk Medeni Kanunu'nun evliliğe ve aile bütünlüğüne yönelik hükümlerine aykırı olması nedeniyle koyduğu çekinceler 1999 yılında kaldırılmış ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Web 5). Ancak 2000 yılında düzenlenen ilerleme raporunda Medeni Kanun ile ilgili aile ve kadınların çalışma hayatına ilişkin ayrımcılığın devam ettiği tekrar vurgulanmış olup aile reisinin erkek olması ve evlilik birliğini tek başına temsil etmesi hükmü örnek olarak gösterilmiştir. Bu durumdan kaynaklanan sıkıntıların aşılması için kadın sivil toplum kuruluşlarının desteği ile birlikte medeni kanunda değişiklik yapılması için çalışmalar yürütülmüştür.

Geçen süre zarfında fırsat eşitliği bakımından değerlendirildiğinde kız çocuklarının okula gitme oranlarının düşük olduğu, aile içinde kadınlara karşı şiddet sorununun devam ettiği görülmüş, kadın-erkek eşitsizliğinin büyük olması ve muamele eşitliği yönünden Avrupa Topluluğu ile uygunluk sağlanamadığı belirtilmiştir. Yapılan genel değerlendirmede ise Türk Anayasasında ayrımcılık yapmamaya dair ilkelerin bulunduğu söylenmiş ancak bunları gerçekleştirmek için ekstra çabaya ihtiyaç olduğu ifade edilmiş, özellikle kadınların okuma-yazma oranlarının artırılması ve kentsel istihdamı geliştirmek için yeni projelerin üretilmesi gerektiği yönünde bilgi verilmiştir (Web 6).

2001 yılında hazırlanan ilerleme raporunda Katılım Ortaklığı Belgesinde bahsedilen öncelikleri yerine getirme konusunda kaydedilen gelişmeler ele alınmış ve bahsedilen reformların ne derece gerçekleştiği değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Kadın ve Çocuklara Yönelen İnsan Kaçakçılığının Önlenmesine Dair Ek Protokol ile yasa dışı göçle mücadele ve ilgili uluslararası belgelerin onaylanmasında ilerleme sağlanamadığı, aile içinde kadına şiddet sorununun (namus cinayetleri dâhil) önemli ölçüde var olduğu ve cezalara yönelik indirimlerin hala devam ettiği yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Anayasal reform hareketinin başlamasıyla birlikte 1982 Anayasa'sının 34. Maddesinde değişiklik öngörülmüş ve 3 Ekim 2001 yılında kabul edilmiştir. Reform paketi ile birlikte Anayasanın 41. ve 66. Maddesinde değişiklik olmuş kadın-erkek eşitliği güçlendirilmiştir. Bu çerçevede analık izni konusu ele alınmış, 'aile reisi' teriminin kaldırılmasına dair çalışmaların başlatıldığı ifade edilmiş ve Mecliste görüşülen Medeni Kanun çerçevesinde kadınlara yönelik ayrımcılığın kaldırılmasına dair çalışmalar yürütülmüştür (Web 7). Yürütülen bu çalışmalar neticesinde Yeni Medeni Kanun, Kasım 2001 yılında kabul edilmiş ve Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir. Böylelikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için, 'aile reisliği' terimi kaldırılmış, eşlerin eşit hak ve yükümlülükleri teminat altına alınmış, aile hayatında fırsat eşitliği sağlanmıştır.

2002 ilerleme raporuna yansıyan bir başka konu ise 1982 senesinde kadın memurların pantolon giymesini yasaklayan yönetmelik olmuştur. 3 Ocak 2002'de bu yönetmelik değiştirilmiştir. Çalışma hayatına yönelik yapılan değerlendirmede, kadınların halen bazı işlerde çalışmadığı, kadın-erkek ücret eşitliğinin sağlanamadığı ve kadınların politikaya katılımının (TBMM'de 550 vekilden sadece 23'ü kadın) düşük olduğu görülmüştür. Kadınların erkekler ile birlikte camilerde ibadet edebilmelerine yönelik fetva yayınlanması, hemşirelik okullarında okuyan öğrencilerin bakirelik testine tabi tutulmasına dair yönetmeliğin kaldırılması da 2002 ilerleme raporuna yansıyan gelişmelerden olmuştur (Web 8).

Mayıs 2003 yılında kabul edilen Yeni İş Kanunu, eşit ücret, çalışma hayatında eşit muamele ile cinsiyete dayalı herhangi bir ayrımcılığın yapılmayacağına dair direktiflerle uyumlu bazı hükümler getirmiştir (İş Kanunu: 2003). Fakat mevzuatın ayrımcılığın önlenmesini tam anlamıyla güvence altına almaması, halen pantolon giyme yasağının meclis iç tüzüğü ile uyumlu olmaması ve Avrupa Sosyal Şartının

çalışan kadınların analık bakımından haklarını koruyan 8. maddesinin kabul edilmediği ise 2003 ilerleme raporunda vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin, Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu bir politika geliştirmesi yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Raporda evlilik sırasında edinilen mallara katılmaya yönelik hükümlerin sınırlı olması ve aile içinde kadınlara uygulanan fiziksel-psikolojik şiddetin önemli ölçüde devam ettiğinin görülmesi ise değerlendirilen konulardan olmuştur (Web 9).

Kadına karşı şiddetin önemli oranda devam etmesine karşın Yeni Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ile birlikte 'namus cinayeti' işleyenlere ömür boyu hapis cezası getirilmiştir ve evlilik içi cinsel saldırı, ceza gerektiren suç olmuştur (Türk Ceza Kanunu: 2004). Bakirelik testi ise resmi merciler yetki vermediği müddetçe yasaklanmıştır ancak kadının rızasının alınması halen gerekli görülmemiştir. Bilinç düzeyini arttırmak amaçlı Diyanet; imam ve vaizlerden 'namus cinayetlerine' karşı vaaz vermesini istemiş, kadınların törenlere katılımını sağlamak için cami iç tasarımını değiştirmiş ve kadınların müftü olarak atanmasına yönelik çaba sarf etmiştir. Ancak hükümet tarafından sağlanan imkânların yetersiz olmasından dolayı, kadın sivil toplum kuruluşları kadın sığınma ve danışma merkezlerinin arttırılması gerektiğini vurgulamıştır. 2004 yılının Temmuz ayında Belediyeler Yasasında alınan kararla ise nüfusu 50.000'den çok olan belediyelerin şiddet gören kadınlar ve çocuklar için sığınma evlerinin açılması öngörülmüştür (Belediye Kanunu: 2005). Yapılan bir başka değişiklik de Anayasa'nın 10. maddesinde olmuştur. Böylece kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliği uygulamaya geçirmekle yükümlü olduğu hükmü getirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: 1982). Ancak ayrımcı uygulamalar eğitimsizlik, okuma-yazma bilmeme gibi (kadınların okuma-yazma bilmeme oranı %19) sorunları çeşitli sebeplerle devam etmiştir. 2003 yılında kabul edilen İş Kanunu doğrultusunda ise, devlet memurlarının doğum izni süresini 16 haftaya çıkararak yönetmelik yayınlanmıştır (İş Kanunu: 2003). Fakat Avrupa Sosyal Şartı'nın 8. maddesi ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) kuruluşuna yönelik yasa hala kabul edilmemiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin kadın-erkek eşitliği ilkesini güçlendirilmeye dair attığı adımlar ve eksik kalan yönleri 2004 yılında düzenlenen rapora yansımıştır (Web 10).

2005 yılında düzenlenen ilerleme raporunda bir önceki yıla göre ekonomik ve sosyal haklar bakımından çok az gelişme kaydedildiği ve mevcut reformların yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Özellikle raporda; okuma-yazma bilme oranlarının düşük olması, analık izni, istihdam ve eşit ücret gibi alanlarda uyuma ihtiyaç olduğu yönünde bilgi verilmiştir. Ancak 2004 senesinde Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Kuruluş Yasası'nın uygulamaya konmuş olması olumlu bir gelişme olmuştur. Ağustos 2005'te de, kadına yönelik devlet politikaları ile Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün işleyişinin belirlenmesi için Bakanlıklar, STK'lar ve akademik kuruluşların temsilcilerinden oluşan Kadının Statüsü Danışma Kurulu'nun kurulmasına ilişkin bir yönetmelik yayınlanmıştır. Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komisyonu ile Kadın ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Araştırılması Komisyonunun kurulması, Kadından Sorumlu Devlet Bakanının sığınma evlerinde yaşayan kadınların güvenliklerinin artırılması için genelge yayınlaması ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığına ilk kez bir kadının seçilmesi ise raporda ele alınan konulardan olmuştur (Web 11).

2.2. 2006- 2012 Arası İlerleme Raporları ve Etkileri

Türkiye'nin üyeliğe hazırlanmak için yaptığı ilerlemelerin ele alındığı 2006 yılında düzenlenen ilerleme raporunda bir önceki yılda atılacak reformların gerçekleşip gerçekleşmediği değerlendirilmiştir. Bu doğrultudan bakıldığında; basında önemli bir yer bulan, 'namus cinayetleri, kadın ve çocuklara yönelik şiddet' konulu raporu Parlamento Komisyonu tamamlamıştır. Yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile şiddetin önlenmesine dair yapılacak önemli adımlar sıralanmış ve bu faaliyetler için KSGM görevlendirilmiştir. Ancak KSGM'nin personel sıkıntısı çekmesi ve Kadının Statüsü Danışma Kurulunun ise rapor döneminde toplanmadığı belirtilmiştir. Töre cinayetleri, zorla evlilik, çocuk gelinler, şiddet, aile baskısı ve yoksulluk gibi nedenler kadınların intihar etmesine neden olmuştur. Bu durum ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde oldukça fazla görülmüş ancak yeterince araştırılmamıştır. Kız çocuklarının nüfusa kaydettirilmemeleri de töre cinayetleri ve erken yaşta zorla evlilik gibi konularla mücadele edilmesini zorlaştırmıştır. Günümüzde yapılan araştırmalar 2006 ilerleme raporuna yansıyan bu sorunların halen devam ettiğini göstermektedir (Arslan: 2015). Raporda daha önce ifade edildiği gibi kadın sığınma evlerinin artırılması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. Kadınların eğitimsizlik, okuma-

yazma bilmeme oranlarının yüksek olması yapılan bu ayrımcılıklar karşısında çaresiz kalmalarına neden olduğu defaten vurgulanmıştır. Bu konuyla ilgili ise Milli Eğitim Bakanlığı, UNICEF ve özel sektör çeşitli kampanyalar düzenlemiştir. Rapor'a göre Türkiye, kadınların istihdama katılım oranları bakımından OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahip olmuştur ve işgücü piyasasında yapılan ayrımcılıklar devam etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde raporda, Türkiye'de kadın-erkek eşitliği bakımından bir kamuoyu duyarlılığı görüldüğü ancak yasal çerçeve olmasına rağmen uygulama açısından kadın haklarına saygının hala önemli bir sorun olarak devam ettiği ifade edilmiştir (Web 12).

Şiddetin önlenmesine yönelik, kamuoyu duyarlılığı oluşturmak için medya kuruluşları, hükümet, özel sektör ve BM Nüfus Fonu tarafından destek verilen kampanyaların devam ettiği 2007 ilerleme raporuna da yansımıştır. Ancak töre cinayetleri, aile içi şiddet ve erken yaşta evlilik halen sorun olarak devam etmiş, kadın sığınma evlerinin sayısının 33'e yükselmesine rağmen talebi karşılamak için daha çok sığınma evlerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Şiddetin engellenmesine karşı alınacak önlemlere yönelik usul ve esasları düzene koyan Ailenin Korunması Kanunu genişletilmiş, Başbakanlık Genelgesi ise KSGM eşgüdümünde uygulamaya koyulmuştur. Bu genelgenin düzgün bir şekilde uygulanması için de kamu kurumları, kadın sivil toplum kuruluşları toplantılar yaparak katkı sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda kadınların siyasete katılımı konusunda da kampanyalar yapmıştır ve bu kampanyalar ile kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda Parlamento'da kadın üyeler için kota getirilmesi tartışma konusu olmuş, 2007 yılında yapılan seçimlerde de 51 kadın milletvekilinin parlamento'ya seçildiği belirtilmiştir (Web 13).

2008 ilerleme raporunda ise Kadınların siyasi temsil oranının düşük olması nedeniyle STK'ların belirli çözüm önerileri sundukları ifade edilmiştir. Ayrıca STK'lar belediyelerin sığınma evleri konusunda ki hükümleri tam olarak uygulamaması nedeniyle sığınma evlerinin sayısının belirlenmesine yönelik anketler yapmış, kadın konusunu gündemde tutan Cinsiyet Eşitliği Kurulu ve Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Meclis Komisyonu kurulması için talepte bulunmuşlardır ancak halen kurulmamıştır. Kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamak için yeni 'istihdam paketi' Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Fakat istihdama katılım tam anlamıyla

sağlanamamış AB ile OECD ülkeleri arasında en düşük seviyede kalmış ve cinsiyet eşitliği önemli bir sorun olarak devam etmiştir. Kadınlar hissettikleri güvensizlik nedeniyle polise, mahkemeye başvuru konusunda sıkıntı yaşamıştır, ekonomik anlamda yeterli olmamaları da bu konuda etkili olmuştur. İlköğretimde cinsiyetler arasında yaşanan dengesizlik ise %2,3 azalmıştır ancak bu oran yeterli olmamıştır. Bu doğrultuda kızların okula devam etmesini sağlamak için okulu bırakma nedenlerinin belirlenmesi ve yapılan faaliyetlerin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aile içi şiddet, töre cinayetleri ile mücadele edilmesi için kolluk kuvvetlerine, sağlık personellerine eğitici faaliyetler düzenlenmiştir. Mahkemeler de ailenin korunmasına yönelik kanunu uygulamıştır. Bu doğrultuda yayınlanan Başbakanlık Genelgesinin kamu kurumaları arasındaki işbirliğini sağlama da faydalı olduğu raporda ele alınmıştır (Web 14).

2009 ilerleme raporunda kadına yönelik şiddet, töre cinayetleri konusunda yayınlanan genelgenin baştaki gelişmenin ardından kaygılara neden olduğu belirtilmiştir. Çünkü İçişleri Bakanlığı genelgesinde yer alan koordinasyon komiteleri kanundaki gibi kurulmamıştır ve güvenlik güçleri, kamu idareleri ile İçişleri Bakanlığı'nın bu şiddet genelgesinden haberdar olmadıkları anlaşılmıştır. Aile Mahkemeleri'nin kadınları koruma altına alması için çıkarttığı koruma kararının uzun bir süre sonunda verilmesi kadınların mağdur olmasına neden olmuştur. Bu durum STK'lar tarafından dile getirilmiştir ancak STK'lar ile hükümet arasında sağlam bir diyalog oluşturulamamıştır. Kadınların işgücüne katılımını sağlamak için yapılan yasal değişiklik ile devlet memurları gibi sözleşmeli kamu görevlilerine de 16 haftalık doğum izni ve tekrar görevlerine dönebilmeleri imkânı sağlanmıştır (Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar: 1978). Ancak özel sektörde çoğunlukla kayıt dışı çalıştırılan kadınlar aynı işlerde erkeklere göre az ücret almışlardır. Bu durum istihdam oranını etkilemiştir. Kadınların siyasi alanda temsil düzeyinde de yeterli seviyeye ulaşılamamıştır. Çünkü Siyasi Partiler Kanununda, parti tüzüklerinde kadınların temsilini sağlamaya yönelik hükümler olmamakla birlikte siyasi partilerde yeterli sayıda kadın aday göstermemişlerdir. 29 Mart 2009'da yapılan seçimlerin bu durumu bir kez daha doğruladığı raporda belirtilmiştir. TBMM'de Mart 2009'da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik atılan adımları takip eden, kanun tasarılarına görüşte bulunan, Türk mevzuatı ile uluslararası anlaşma hükümleri arasında uyum

olması için düzenlemelerde bulunan ve kadın-erkek ayrımcılığına dair şikâyetleri inceleyen Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur (Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu: 2009). Kadın erkek eşitliğini sağlamak ve bu konudaki duyarlılığı artırmak için kamu çalışanlarına, sağlık personellerine yönelik eğitimler devam etmiştir. Nisan 2009'da ise kadına yönelik şiddet konulu eğitim için KSGM ile Adalet Bakanlığı arasında protokol imzalanmıştır(Web 15).

2010 ilerleme raporunda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planının hedefler ve mali kaynak konusunda yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Geçen süre zarfında erken yaşta evlilik, şiddet ve cinsel taciz gibi konularda çalışmalar yürüten TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun, Sivil Toplum Kuruluşları ve ilgili kurumlarla istişarede bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca şiddet mağduru çocuk ve kadınlara yönelik yapılan çalışmaların geliştirilmesi amacıyla KSGM, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Emniyet Genel Müdürlüğü işbirliği yaparak protokol imzalamıştır. Son olarak 2010 ilerleme raporunda, erken yaşta evlilik, töre cinayetleri, aile içi şiddetin sorun olarak devam ettiği, pek çok kadının haklarını tam olarak bilmediği ve farkındalık yaratılması gerektiği tekrar vurgulanmıştır (Web 16).

2011 yılında düzenlenen ilerleme raporunda istihdama katılımın bir önceki seneye oranla %27,6'lık bir artış gösterdiği söylenmiştir. Ancak bu oran tatmin edici olmamış ve kadınların serbest çalışmasını sağlayacak fonlar yetersiz kalmıştır. Bu yüzden eğitici faaliyetlerin ve ilgili mevzuatların kadın-erkek eşitliğini sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiği ifade edilmiştir. Ocak 2011 tarihinde ise Borçlar Kanunu kapsamında işyerinde taciz sorunuyla ilgili bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Raporda siyasete katılım bakımından kadın milletvekili sayısında 48'den 78'e yükselen bir artış olduğu ancak yeterli görülmediği ve bu durumun sadece toplumsal rollerden değil, kadınların siyasette yeteri kadar desteklenmemesinden kaynaklandığı söylenmiştir. Kadın haklarına yönelik faaliyette bulunan STK'lar ile olan diyalog ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanının atanmasıyla birlikte gelişme göstermiştir (Web 17).

2012 ilerleme raporuna baktığımızda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından mevzuat, bilinçlendirme, sağlık hizmetleri, önleyici hizmetler ve kadınların güçlendirilmesini hedefleyen Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem

Planının (2012-2015) kabul edildiği ifade edilmiştir (Web 18). Ayrıca Bakanlık, şiddetin önlenmesi ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda eğitim verilmesi için Jandarma Genel Komutanlığı ile istihdama katılımı sağlamak amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı arasında protokol imzalamıştır. Ancak çalışan kadınlar için çocuk bakım hizmeti ve doğum izni konuları problem olmaya devam etmiştir. Evlilik dışı birliktelik yaşayanlar ile aile bireylerinin şiddetten korunması amacıyla 14 Mart 2012'de ise Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi imzalanmıştır. Fakat kadına yönelik şiddetin önlenmesi ile ailenin korunması için Avrupa standartlarına ilişkin gerekli uyumun sağlanamadığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, toplumsal eşitliği sağlamak adına mevzuatın iyileştirilmesi gerektiği ve siyasi, sosyal, ekonomik alanda tutarlı bir şekilde uygulanması için önemli bir çabaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

2.3. 2013- 2019 Arası İlerleme Raporları ve Etkileri

2013 yılı ilerleme raporlarında (Web 19) aile içi şiddet, töre cinayetleri, zorla evlilik, çocuk gelinler gibi konular önemli ölçüde problem olmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda aile içi şiddet konusu kamu önünde sıklıkla dile getirilmiş ve şiddetin önlenmesine yönelik çabalar sarf edilmiştir. Üyelik için karşılanması gereken ekonomik, siyasi ve sosyal kriterleri inceleyen 2013 ilerleme raporunda ise Mart 2012 tarihli Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planının (2012-2015) halen uygulamada olduğundan ve şiddetle mücadele için bir veri tabanı hazırlandığından bahsedilmiştir. Raporunda, aile içi şiddet mağduru kadınlar için 2013 başında 'Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletmesi Hakkında Yönetmelik'in kabul edildiği böylece nüfusu 100.000'den fazla olan belediyelerin konukevi oluşturması gerektiği ancak konukevi oluşturmayan belediyelerin takip edilmesine yönelik mekanizmanın geliştirilmediği ifade edilmiştir.

2013 ilerleme raporunda kadınların işgücüne katılım oranı %29,5 olarak belirtilmiştir ve kamu-özel sektör kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamak için yeni kampanyalar düzenlemiştir. Ancak üst düzey pozisyonlarda görev alan kadınların oranında herhangi bir artış olmadığı belirtilmiştir. Kadınların işgücüne katılmasını etkileyen en temel faktörlerden biri ise çocuk sahibi olmaları ve buna yönelik kreş imkânlarının kısıtlı olmasıdır. Bu doğrultuda raporda, kadınların çalışma hayatına

katılmalarını sağlamaya yönelik kreş imkânlarının iyileştirilmesi, esnek çalışmanın düzenlenmesi, kayıt dışı çalışma koşullarının ele alınması ve eşit işe eşit ücret kavramının uygulanması için ekstra çabaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

2014 ilerleme raporunda (web 20) bir önceki seneye göre kadın işgücüne katılım oranında %33,2'lik bir artış olduğu belirtilmiştir. Ancak kadın istihdamının arttırılmasına yönelik genelgenin uygulanması konusunda eksikliklerin mevcut olduğu ve istihdamı etkileyen yaşlı bakımı, kreş hizmetleri, cinsel taciz konularının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. Raporunda bahsedilen bir başka konu adli koruma altındayken öldürülen kadınların var olmasıdır ve bu durum mevzuatın uygulanmasında eksikliklerin olduğuna işaret etmiştir. Son olarak ise raporda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AHİM) kadınların evlendikten sonra kendi soy isimlerini kullanabilmeleri yönünde verdiği karara rağmen Türk mevzuatında değişiklik yapılmadığı ancak Anayasa Mahkemesinin kullanabilmeleri yönünde karar verdiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından AB müktesebatı ile uyum oluşturulamamıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından sunulan Türkiye 2015 ilerleme raporunda da (web 21) kadınların geleneksel rolünün desteklenmesi, mevzuatın yetersiz kalmasından dolayı kadına karşı şiddetin devam ettiği ve adli korumanın yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Şiddetin engellenmesi için Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine yönelik kanun, ulusal eylem planına ilişkin çabaların atılması, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak geçen süre zarfında uyumlu hale getirilmesi için herhangi bir adım atılmadığı 2016 ilerleme raporunda ifade edilmiştir(web 22). Kurum ve kuruluşlar şiddetle mücadele için eğitim vermeye devam etmiş fakat haksız tahrik, yaşından büyük gösterme, rızaya dayalı olma gibi kavramlar cinsel dokunulmazlık suçlarında cezalarda indirim sebebi olmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda raporda mevcut hizmetlerin yeterli olmadığı ve mevzuatın etkin olarak uygulanmadığı belirtilmiştir.

2016 senesinde Türkiye'de meydana gelen siyasi, ekonomik, sosyal durumlar ise AB-Türkiye ilişkilerinde tartışmalara neden olmuştur ve ilişkilerin seyrini de değiştirmiştir. Bu doğrultuda Komisyon, 2017 ilerleme raporunun yayınlanmayacağını

belirtmiş, Türkiye'nin süreci canlandırması için Nisan 2018 tarihine kadar zamanı olduğuna dikkat çekmiştir (Milliyet, www.milliyet.com.tr). Ancak 2018 ilerleme raporu yayımlandığında Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) onaylanmış olmasına rağmen kadına karşı ayrımcılık ve cinsiyete yönelik şiddet konusunun yeterince ele alınmadığı ifade edilmiştir. Çünkü 2017 yılında 282 kadın hayatını kaybetmiştir ve aile içi şiddet konusunda kapsamlı veri takibi yapılmamıştır. Rapor da şiddet mağduru kadınlar için 68 ilde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi ile 137 sığınma evinin faaliyet gösterdiği de belirtilmiş fakat Güneydoğu'daki sığınma evlerinin kapatılmış olmasına dikkat çekilmiştir (Web 22). İlerleme raporunda il ve ilçe müftülüklerine resmi nikâh kıyama yetkisinin verilmiş olmasına da değinilmiştir. Bu durum Medeni Kanun'un laiklik ilkesini sekteye uğratmış, zorla ve erken yaşta evlilikle mücadele konusunda risk oluşturmuştur. 2019 Türkiye raporunda (web 24) ise kadına yönelik şiddet, erken ve zorla evliliklerde takdire bağlı ceza indirimlerinin halen uygulamada olduğu belirtilmiştir.

Kadın-erkek eşitsizliği istihdam alanında da devam etmiştir ve raporda 2018 yılında kadın istihdam oranının %32,2 olduğu bunun %23'ünün ise tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kadın-erkek ücret eşitsizliklerinin, kayıt dışı çalışan kadınların azaltılması ve aile ile iş yaşamı arasında denge sağlamak için yasal-kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Hukuksal ve kurumsal çerçevede kadın erkek eşitliği inşa edilmiştir. Fakat mevzuatın ciddi bir şekilde uygulanmaması istihdam, eğitim, sağlık ve siyaset gibi alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiğini göstermiştir. Çünkü medyada, ders kitaplarında yer alan ifadeler kadının sosyal statüsünü etkilemiş, ataerkil düşüncenin devam etmesini sağlamıştır. Bu yüzden raporda aile içi şiddetin önlenmesi, kadınların çalışma hayatına katılması, istihdamda üst düzey pozisyonlarda yönetici olarak yer alması için kadın ve erkeğin eğitilmesine yönelik ekstra çabaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

3. Türkiye'nin Avrupa Birliği Kadın Politikalarına Uyum Çalışmaları

Kadınların birey olarak var olma çabaları, içinde bulunduğu toplumsal duruma göre değişme ve gelişme göstermiş olup tarihsel olarak bakıldığında kadının birçok

aşamadan geçtiği görülmüştür. İlk çağdan beri ev hanımlığı, annelik gibi belirli alanlarda roller üstlenen kadınlar tarih boyunca yok sayılmışlardır. Hatta Ortaçağ en acımasız dönem olmuş, hastaları iyileştirmek, ebelik yapmak gibi konulardan dolayı dini gerekçeler gösterilerek katledilmişlerdir ve erkeklerin yarattığı geleneksel yapıya bağımlı hale getirilmişlerdir (Akyıldız, 2014: 15).

Tarih boyunca karşımıza çıkan kadınların yaşadığı sıkıntılar her toplumda görülen evrensel bir sorun haline gelmiştir. Kadınlar ise bu sıkıntıları STK'larda, siyasette, feminist hareketlerde, edebiyatta, bilimde, siyasette, eğitimde, çalışma hayatında kendi haklarının da olduğunu dile getirmeye çabalamışlardır. Bu doğrultuda her geçen yüzyılda buldukları konum olumlu bir gelişme göstermiştir ancak erkekler ile aynı seviyeye ulaşamamışlardır.

Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte kadınların yaşadığı bu sorunlar da daha belirgin bir şekilde dile getirilmiştir ve Birlik kadın-erkek eşitliğini sağlamak için belirli çözüm önerileri üretmiştir. Eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlarda yapılan bu düzenlemelere üye ve aday ülkelerin uyması için çeşitli raporlar, anlaşmalar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapor ve anlaşmalar ile kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, AB sürecinin başlamasıyla birlikte oluşturulan bu şartları kendi mevzuatında ve uygulamasında hayata geçirmek için düzenlemeler yapmıştır.

AB sürecinde Türkiye'de yapılan değişiklikler kadınların toplumdaki statüsünü önemli ölçüde etkilemiştir. Yapılan bu reformların eksenini de Anayasa'da yapılan değişiklikler oluşturmuştur. Çünkü Anayasanın 10. Maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte devlet sadece kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında değil, bu eşitliğin uygulanmasında da sorumlu kabul edilmiştir (Dedeoğlu ve Elveren: 2017). Bu kapsamda kadın erkek eşitliğinin her alanda sağlanması, kadına yönelik şiddet ve maruz kaldıkları ayrımcılığın önlenmesi için ilgili kurum ve kuruluşların da destekleriyle birçok program ve yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Yapılan bu yasal düzenlemeler ülkemizde mevcut olan kadın erkek eşitsizliğinin giderilmesine yönelik yapılmış, ilgili yasal düzenlemeler ile kadın-erkek eşitliği ilkesinin en azından yasalarca benimsendiği ve güvence altına alındığı görülmüştür. Ancak bu ilkeler toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve AB direktifleri ile uyum içinde olsa da

Türkiye’de yaşanan koşullar bu ilkelerin eşitliği sağlamaktan uzak olduğunu göstermiştir.

Kadınların Türkiye’de istihdama katılım oranlarının düşüklüğü, çalışma yaşında olan kadınların istihdam dışında kaldığı, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ve tarımsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda AB uyum sürecinde, İş Kanunu’nda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik ileri adımlar atılmıştır ve cinsiyete yönelik yapılan ayrımcılık yasaklanmış, eşit değerdeki bir iş için eşit ücret ilkesi benimsenmiştir (Dedeoğlu ve Elveren: 2017). Fakat AB yönergeleriyle uyum içinde olan bu ilkeler, Türkiye’de kurumsal açıdan eşitliği tam olarak sağlayamamıştır. Çünkü Kanun’un kapsamı; ev eksenli çalışanlar, işe alım aşaması, meslek içi eğitim gibi konularda yetersiz kalmıştır. Özellikle işe alım aşamasında evlilik, çocuk sahibi olma gibi konularda sorgulanmışlardır. Toplumsal-gündelik yaşamda erkek egemenliğinin hâkim olduğu bir yapıyla mücadele eden kadınlar, meslek seçimi ve belirli pozisyonlarda kotalar (özellikle üst makamlar) ile karşılaşmışlardır. Bu durum ise personel sisteminin eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmuş, toplumu ilgilendiren karar verme süreçlerinde erkeklerin belirleyici rol üstlenmesine ve otoriter bir yapının oluşmasına neden olmuştur (Altunok ve Gedikkaya, 2017: 219).

Kadınların çalışma hayatına girmesiyle birlikte karşılaştığı diğer bir sorun eşit değerde bir iş için farklı ücretler verilmesi olmuştur. İş Kanunu’nda yapılan değişiklik ile birlikte aynı ya da eşit değerde bir iş için cinsiyet sebebiyle daha az ücret verilemeyeceği hükmedilmiştir ve cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. Ancak istihdam alanında mesleklerin ‘kadın işleri’- ‘erkek işleri’ olarak ayrılması ve bu durumunda toplum tarafından kabul edilmesinden ötürü, kadınlar daha çok geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmış, daha düşük konuma sahip ücretli işlerde çalışmayı kabul etmişlerdir. Bu işler kadının; annelik, çocuk, yaşlı bakımı gibi nedenlerle aileye bağlı olmasından dolayı ücret eşitsizliğini ortaya çıkarmış ve bu durum kadınların geleneksel işlerde, kayıt dışı, düşük ücretle çalışmaya devam etmelerine ve olası kriz durumlarında ilk olarak kadınların işten çıkarılmasına neden olmuştur(Bulutay,2000: 32).

Geleneksel toplumlarda ev işi, çocuk ve yaşlı bakımının kadının görevi olarak görülmesi de istihdam oranlarını etkilemiştir. Çünkü doğum izinlerinin kısa olması,

çocuğa kimin bakacağı, işyerlerine bağlı kreşlerin olmayışı veya yetersiz oluşu gibi problemler ortaya çıkmıştır. Tüm bu sorunların çözümü de kadının aldığı ücrete bağlı olmuş aksi halde çalışma yaşamını terk etmek zorunda kalmışlardır (Bolcan, 2006: 271). Bu ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik İş Kanunu'nda da değişiklikler yapılmıştır. Çalışan kadınlar evli veya bekâr olsun 150'den fazla kadın personelleri olan işyerlerinde 0-6 yaş grubu çocukların bakımı için kreş ve emzirme odalarının işveren tarafından açılması zorunlu hale getirilmiştir (Gebe Veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları Ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik: 2004). Ancak kadın çalışan konusunda belirli bir oran verilmesi işveren tarafından kadın çalışan sayısının bu oranın altında tutulmasına neden olmuş, istihdamı da olumsuz etkilemiştir. Bu yüzden erkek çalışanların sayısı da göz önünde bulundurularak bu madde tekrar düzenlenmelidir. Zira bu düzenleme eşitlik kurallarına aykırılık olarak yorumlanabilmektedir.

Kanunda yer alan bu uygulamalara rağmen annelik izni nedeniyle halen kadın çalışanlar işe alınmamakta veya gebe olduklarında işten çıkarılmıştır. Bu durum kadın örgütleri, sendikalar tarafından dile getirilmiştir ve Türkiye özelinde tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir (Ünlütürk, 2015: 735). Çünkü kadınların istihdam alanına girmesiyle birlikte bu tür sorunların ortaya çıkması kadının ya çalışma yaşamından ya da aile hayatından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Çalışma yaşamıyla birlikte özellikle eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar daha az çocuk sahibi olmaya başlamışlardır. Karşı karşıya kaldıkları sorun ise çocuk sahibi olma arzularını kaybetmiş olmaları değil, hem özel yaşamı hem de kamu alanında üretimde bulunacak bir politikanın tam anlamıyla sağlanmamış olmasıdır. Çünkü çalışan kadınlar çocuk sahibi olduklarında kreş, bakıcı gibi bakım ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu durum ise ilk çocukta sağlansa da diğer çocuklarda maddi ve manevi anlamda sorun oluşturabilmiş, kadınların işe ara vermelerine veya tamamen çalışma hayatını bırakmalarına, iş ve aile yaşamını dengelemek için çok mücadeleler vermelerine neden olmuştur (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 34).

Düzenlemelere rağmen İş Kanunu'nda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik eksikliklerin olduğu görülmüştür. Örneğin; erkekler için geçerli olmayan kıdem tazminatı ile ilgili madde, kadınların evlendikten sonra 1 yıl içinde işi bırakmaları durumunda kıdem tazminatı hakkı tanımıştır ve evlilik sonrası kadınların

işten ayrılmalarını teşvik edici olmuştur (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 35). Yine Sosyal Güvenlik Yasası'nda dul ve yetim aylığı almaya hak kazanımında erkekler 18 yaşına (yükseköğrenim durumunda 25) kadar alabilirken, kadınlar evlilik veya sigortalı bir işe girene kadar yetim aylığı alabilmiştir. Uygulamalar ise toplumsal kabulden ziyade yasal düzenlemelerde de kadınların ev içinde anne ve eş olarak bağımlı bir ideoloji üzerine kurulduğunu göstermiştir.

31. İlerleme Raporlarının Güçlü Yönleri

Avrupa Birliği, ilerleme raporlarında aday ülkelerin uygulaması gereken hedef ve politikaları temel alarak ülkelerin aldığı kararları, mevzuatında kabul ettiği, uygulamada aldığı önlemleri değerlendirmiştir. Bu kapsamda; Avrupa Birliği'ne aday olan devletlerin müktesebata uyumunu sağlamak için ortak ve genel ilkeler kapsamında değerlendirilen ilerleme raporları, ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerine ayna tutmuş ve oluşan fırsatların değerlendirilmesi açısından yardımcı olmuştur.

Avrupa Birliği verimli ve kaliteli bir yönetim oluşturmak istemiştir. Bunun nedeni ise aday ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel reformları uygulamasını sağlayacak yönetsel uyumu inşa etmektir. Bu sebeple AB, Türkiye'nin Avrupa müktesebatına uyumunu takip etmiştir ve her yıl hazırladığı raporlarla öneri ve tespitlerde bulunmuştur. Türkiye'den de ilerleme raporlarında ifade edilen bu öneri ve değerlendirmeleri dikkate alarak AB ile uyumu sağlayacak yenilikleri gerçekleştirmesi beklenmiştir. AB ilkelerine uyumu sağlamak için 1998 yılında hazırlanan ilk ilerleme raporlarından, son rapor dâhil tamamında sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki düzeyde incelemede bulunulmuş, eksik olan kısımlara dikkat çekilerek yorumlar yapılmıştır (Bulut, 2014: 113). Bu yorumlar kapsamında elde edilen veriler ile Türkiye; demokrasi, azınlık hakları, eğitimde fırsat eşitliği, kadın erkek eşitsizliği gibi birçok konuya odaklanmış, sonuç üretilmesi için çalışmalar ve düzenlemeler yapmıştır.

Türkiye müktesebata tam anlamıyla uyum sağlamak, ulusal ve bölgesel düzeyde kapasitesini arttırmak, Birlik standartlarına ulaşmak için geliştirici ve olumlu politikalar yürütmüştür. Bu politikalar çerçevesinde, ilerleme raporlarında da sıklıkla dile getirilen ve önemli bir sorun haline gelen toplumsal cinsiyet eşitsizliği dikkate alınarak mevzuatta iyileştirmeler ve olumlu değişiklikler yapılmıştır. Özellikle istihdam konusunda kadınların çalışma hayatında etkin olarak yer alması için karşılaştıkları problemleri göz önüne alarak iş hukukunda düzenlemeler

gerçekleştirmiştir. Ayrıca her raporda aile içi şiddetin üzerinde durulması gereken önemli bir konu olduğu ifade edilmiş, bu şiddeti önlemek amacıyla kadın ve erkeklerin eğitilmesine yönelik ekstra çaba harcanmasına vesile olmuştur. Yine bu çerçevede toplum genelinde çocuk gelin evlilikleri ve erken yaşta zorla evlilikler, kadına şiddet konularında farkındalık çalışmaları yürütülmesine, yanı sıra kadın sığınma evleri açılmasına imkan yaratmıştır.

İlerleme raporları aday ülkelerin AB müktesebatını ne ölçüde üstlendiğine ilişkin kapasite belirlemesi yapsa da bunun ötesinde bir etki düzeyi olmuştur. Çünkü raporda belirtilen tespitler ve beklentiler bir sonraki değerlendirme döneminde aday ülkeye yöneltilen reformlar listesi anlamına gelmiştir. Böylece raporlara yansıyan değerlendirmeler ülkenin ulusal programına yön vermiş, diğer ülkeler ile olan ilişkilerine etki etmiş, mevzuat uyumu ve kamu hizmetlerine yönelik altyapının sağlanması için değişime yön veren pozitif bir enerji gücüne sahip olmuştur (Web 25). 1998 senesinden günümüze kadar gelen süreçte Türkiye’de gözlenen ekonomik ve sosyal değişiklikler ise bu gücü doğrular nitelikte olmuştur. Son olarak ilerleme raporları fikri altyapıdan yoksun olmamış, belirli bir sisteme dayanmıştır ve ilgili ülkenin sosyo-politik yapısının önceliklerine ayrıcalık kazandırıcı işlev üstlenerek kurumsal birikim üzerinden yön verici bir görev icra etmiştir.

3.2. İlerleme Raporlarının Zayıf Yönleri

Avrupa Birliği ilerleme raporlarında; demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması, uluslararası yükümlülükler bağlılık, kadın-erkek fırsat eşitliği konularında betimleyici, eleştirel ve öneriler temelinde bir değerlendirme yapılmıştır. Raporlarda Kopenhag Kriterlerine uyma koşuluyla hareket edilmiştir ve bu koşullar, toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için köklü değişiklikler yapılmasını talep etmiştir. Yapılan değişiklikler ise tüm sektörlerin ve toplumsal yaşamın doğrudan etkilenmesine yol açmıştır. AB ilerleme raporlarında yer alan değerlendirme ve önerilerinden oluşan ölçütleri doğrultusunda Türkiye’nin şekil alması ülkenin bazı iç dinamiklerinin doğal tepkisine yol açmıştır.

Avrupa Birliği’ne üye devletlerin kültür, sosyoloji ve kıstasları birbirinden farklıdır ve bu kıstaslar AB çerçevesinde bir politika oluşmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle ilerleme raporları ekseninde kamu politikalarında yapılan değişim çoğu zaman tartışmalara sebep olmuştur. Çünkü AB mevzuatı ile uyum sağlamak için mevcut

mevzuat tartışılmadan yeni bir mevzuat direk kabul edilmiştir. Mevzuatta yapılan her değişiklik ise bunları uygulayacak kurumlarda da değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Bu durum idari değişimlere yol açmış, sadece kurum sistemini değil yargı sistemini de etkilemiş, yeni hukuk kurullarına ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır. Yani AB müktesebatı uyumu teknik anlamdan ziyade geniş kapsamlı yönetsel ve yargısal değişimlere de yol açmıştır (Web 26).

İlerleme raporları zaman zaman Türkiye'nin de tepkilerine neden olmuştur. Çünkü kurucu ideolojiden görece uzaklaşmış; kültürel, siyasi ön yargılardan dolayı tarafsız yaklaşmamış ve Türkiye'deki durum hakkında yapılan tespitler zaman zaman doğruyu yansıtmamıştır.

4.SONUÇ

Dünya'da kadınlar yüzyıllar boyunca ataerkil toplum düzeninin bir sonucu olarak toplumsal hayatta ayrımcı uygulamalarla karşılaşmışlardır. Kadının birincil görevi ev ve aile sorumluluklarını yerine getirmek olarak görülmüştür. Bu sebeple kadın- erkek arasındaki eşit olmayan uygulamalar devam etmiştir. Yaşamın her alanında ikinci planda kalan kadınların bu durumla mücadele etmelerini zorlaştıran en önemli engel ise zihinde kalıplaşan yargılar olmuştur.

Bu araştırmada da görüldüğü gibi Türkiye-AB ilişkileri sürecinde, kadına yönelik uygulanan sosyal politikalarda önemli değişimler görülmüştür. Çünkü Avrupa'nın benimsediği kadın hakları kavramı Türkiye içinde çıkış noktası olmuştur. Birlik yolunda yapılan bu düzenlemeler mevzuatta kadın-erkek eşitliği alanında önemli eksiklikleri gidermiştir. Özellikle Anayasa'nın 10. Maddesi devletin eşitliği sağlamaya yönelik pozitif ayrımcılık ilkesini ifade etmesi önemli gelişmelerden olmuştur. Buna rağmen mevzuatta yapılan değişikliklerin uygulamada karşılık bulmadığına yönelik eleştirilerde AB tarafından yöneltilmiştir.

Türkiye, AB sürecinde yasal ve kurumsal reformlar ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikaların geliştirilmesine önem vermiştir. Ancak kadınların belirli bilgi birikiminden yoksun bırakılmaları, kadınların istihdam alanlarının pek çok sorun oluşturması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en çok çalışma hayatında görülmesi bu sorunlara ağırlık verilmesine neden olmuştur. Çalışan kadınların bugünkü durumuna bakıldığında ise, sayısal oranlarının düşük olması, yasal

desteğin zayıf olması ve geleneksel düşünce yapısı nedeniyle çalışma alanlarının erkeklere ait görülmesi ayrımcılığın devam etmesini sağlamıştır. Kadın hakları konusunda belirli aşamalar kaydedilse de AB ile karşılaştırıldığında bu sorunların devam ettiği ilerleme raporlarında ifade edilmiştir.

Avrupa Birliği Anlaşması'nda ve ilerleme raporlarında incelediğimiz üzere özellikle istihdama ilişkin gerçekleştirilen reformlarda kadının ilk işlevinin anne ve eş olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle annelik durumuna yönelik yapılan düzenlemeler bu durumu net bir şekilde göstermiştir. Kadının anne olarak çalışma saatlerinin düzenlenmesi, çocuk bakımında birincil sorumlunun kendisi olduğunu göstermiş, bu durum kadının ev içindeki rolü ile bütünleşmiştir. Dolayısıyla bu yönde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler ataerkil zihniyet yapısının devamı niteliğinde olmuş, ikna edici bir sonuca ulaşamamıştır.

Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada karşılaştığı sorunların nedeni ise mevzuatın olmasına rağmen uygulamada sistemin eksik kalmasıdır. Ancak uygulamada karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi sosyal devlet olmanın gereklerindedir. Yani Türkiye AB sürecinden kaynaklı değil sosyal devlet olduğu için bunları yapması gerekmektedir. Çünkü ataerkil zihniyet yapısı değişmeden dış etkenlerin baskısıyla yapılan reform çalışmaları uygulama alanında başarısız olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş M. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Akyıldız, Ercan C. (2014). *Cinsiyetin Toplumsal Roldeki Yeri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Altunok, H. ve Gedikkaya, F. (2017). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamu Politikalarının Üretilmesinde Kadın. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2). Ss. 211-237.
- Arslan, Y. (2015). *Oyundan Düğüne Hayatlar: Güneydoğu'da Çocuk Gelinler*. Belge Yay.
- Belediye Kanunu (2005). T.C. Resmi Gazete, 25874, 03 Temmuz 2005.
- Bulut, M. (2011). Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporları, *Sayıştay Dergisi*, 82. Ss. 97-124.
- Bulutay, T. (2000). Kadın İstihdamı, İstihdam Ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay.
- Bolcan, A, E. (2006). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çalışma

- Hayatında Kadının Yeri Ve Kadın İşsizliği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.
- Börü, Parlak Ş. (2017). Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler Ve Türkiye'nin Konumu, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel sayı: 53. Ss. 43-63.
- Dedeoğlu, S., ve Elveren, A. Y. (2017). *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim.
- Gebe Veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları Ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik (2004). T.C. Resmi Gazete, 25522, 14 Temmuz 2004.
- İş Kanunu (2003). T.C. Resmi Gazete, 25134, 22 Mayıs 2003.
- Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu (2009). T.C. Resmi Gazete, 5840, 24 Mart 2009.
- Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2009) 2009 Yılı İzleme ve Değerlendirme Toplantısı Raporu (07 Nisan 2009), <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/izleme-ve-degerlendirme-raporlari/kadina-yonelik-aile-ici-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı-2009-yılı-birlesik-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi 10 Mart 2020).
- Özdemir, H. ve Demirkanoglu, Y. (2014). Helsinki Zirvesi'nden Günümüze Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Ülkedeki Kadın Politikalarına Etkileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt/Vol. XXXIII, Sayı/No. 2. Ss. 103-126.
- Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar (1978). T.C. Resmi Gazete, 16330, 28 Temmuz 1978.
- T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/kadinarastirmalari_147e7.pdf, (Erişim Tarihi 10 Mart 2020).
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) 2009 Yılı Birleşik Raporu*, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/izleme-ve-degerlendirme-raporlari/toplumsal-cinsiyet-esitligi-ulusal-eylem-planı-2009-yılı-birlesik-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi 10 Mart 2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). Kanun No: 2709, 07 Kasım 1982.
- Türk Ceza Kanunu (2004). T.C. Resmi Gazete, 25611, 26 Eylül 2004.
- Ünlütürk, Ulutaş Ç. (2015). İş Ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Türkiye'de Yeni Politika Arayışları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 70 (3). Ss:723-750.
- Yazıcı AM. (2016), Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Web 1: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)
- Web 2: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)
- Web3: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web4:https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020).

Web5:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web6:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web7:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web8:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web9:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web10:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web11:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web12:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web13:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web14:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2008.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web15:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2009.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web16:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2010.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web17:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2011.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web18:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2012.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web19:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2013.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web20:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2014.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web21:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2015.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web22:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2016.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web23:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ile_rleme_Rap_2018.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web24:

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2019.pdf (Erişim Tarihi 17 Şubat 2020)

Web 25: <http://www.yayed.org/> (Erişim 05 Mayıs 2020)

Web 26: <http://www.yayed.org/> (Erişim 05 Mayıs 2020)